

Position paper ZOA - rondetafelgesprek landrechten

Alexandra Emerusenge-'t Lam | Sectorspecialist landrechten voor ZOA | a.tlam@zoa.ngo | Juni 2022

De noodzaak van de bescherming van landrechten

Voor direct levensonderhoud van rurale gemeenschappen

Land is de basis voor het directe levensonderhoud van het overgrote deel van de rurale bevolking in de wereld. Het bestrijden van honger en armoede en het duurzaam gebruik van het milieu is in grote mate afhankelijk van de wijze waarop individuen, families en gemeenschappen toegang krijgen tot land. Het gebrek aan zekerheid van landrechten en het grote aantal (gewelddadige) conflicten over land weerhoudt mensen ervan te investeren in hun land, het laat landbouwgrond ongebruikt en het creëert situaties waarin mensen worden onteigend door machtige actoren.

Voor ontheemden en opvangregio's

Ontheemding wordt vaak veroorzaakt door conflict en is tegelijkertijd ook een aanjager van conflict, bijvoorbeeld wanneer mensen migreren naar gebieden waar hulpbronnen zoals land schaars zijn. De terugkeer van mensen naar hun plaatsen van herkomst kan conflicten veroorzaken met de inheemse bevolking, met name wanneer mensen zich zijn gaan vestigen op het vrijgekomen land, en dit weer wordt teruggevorderd door de vorige eigenaars. Naast conflict neemt klimaatverandering een toenemende rol in als aanjager van ontheemding. Er is een snelgroeiend aantal klimaatvluchtelingen als gevolg van natuurrampen of conflicten die door klimaatverandering ontstaan¹.

De nieuwste cijfers presenteren dat er voor het eerst wereldwijd meer dan honderd miljoen vluchtelingen zijn² waarvan het overgrote deel (73%³) wordt opgevangen in de regio. Een aanzienlijk deel hiervan zijn mensen die vastzitten in langdurige situaties van ontheemding zonder een realistisch vooruitzicht op terugkeer naar het land van oorsprong. Dit levert complexe situaties op voor landen die deze opvang in de regio mogelijk maken, zoals bijvoorbeeld Oeganda en Ethiopië die beiden grote aantallen vluchtelingen uit onder andere Zuid-Soedan hebben opgenomen. Er ontstaan spanningen tussen vluchtelingen en de gemeenschappen waar zij opgevangen worden over grondgebruik waar beiden afhankelijk van zijn voor hun levensonderhoud.

Voor vrouwen en gemarginaliseerde groepen

Vrouwen hebben aanzienlijk minder formeel erkende en beschermde landrechten dan mannen. In veel contexten zijn de landrechten van vrouwen afhankelijk van de landrechten van hun mannelijke verwanten. Dit heeft niet alleen ernstige negatieve gevolgen voor de vrouwen zelf maar ook negatieve gevolgen voor het hele huishouden en voor economische ontwikkeling. Er bestaat een positieve correlatie tussen het waarborgen van de rechten van vrouwen op land en andere productiebronnen en een verbetering van het welzijn van huishoudens, alsmede het respecteren van een breder scala aan rechten voor vrouwen. Als vrouwen die in de landbouw werken dezelfde toegang tot land zouden hebben als mannen, zou dit het aantal mensen dat honger lijdt doen afnemen met 150 miljoen, zou er 20 tot 30 procent meer voedsel worden geproduceerd⁴, en zouden vrouwen tot 3,8 keer meer inkomen hebben⁵.

Naast vrouwen hebben ook inheemse bevolkingsgroepen en mensen met een handicap een achtergestelde positie met betrekken tot land -en eigendomsrechten. Landconflicten ten gevolge van *land grabbing*, slechte grensafbakeningen en algemene onenigheid over grondbezit en toegangsrechten treffen vele mensen met een handicap en inheemse bevolkingsgroepen. Mensen met een handicap ervaren in

¹ Van Kooten, D. en Voordewind, J., 2022, "Klimaatverandering, van schaarste tot conflict: Onderzoeksrapport van ZOA. <https://www.zoa.nl/klimaatrapport>.

² Nederlands Dagblad (ND), Grimmig record: honderd miljoen vluchtelingen (23 mei 2022).

³ UNCHR 2021, Figures at a glance, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>, last checked: 8-6-2022.

⁴ FAO, 2011, "The State of Food and Agriculture 2010-2011: Women in Agriculture – Closing the gender gap for development", Food and Agricultural Organization for the United Nations, Rome.

⁵ Fact Sheet: Land Tenure and Women's Empowerment | LandLinks (land-links.org), last checked: 8-6-2022.

hun gemeenschappen vaak een negatieve houding ten opzichte van hen, die leidt tot meervoudige vormen van discriminatie en grotere kwetsbaarheid, zoals ontzegging van de toegang tot land, geweld en uitbuiting. De praktijk leert dat veel inheemse bevolkingsgroepen en mensen met een handicap niet of zelden (voldoende) geraadpleegd of betrokken worden bij de besluitvorming over landkwesties die hen direct aangaan. Het We are able! programma⁶ (Power of Voices financiering) in Burundi, D.R. Congo, Ethiopië, Zuid-Soedan, Soedan en Oeganda focust op inclusie van mensen met een handicap, maar het is nodig dat dit sector breed meer aandacht krijgt.

Aanbevelingen voor beleidsvorming over land -en eigendomsrechten

Land- en eigendomsvraagstukken worden steeds meer op de mondiale agenda geplaatst vanwege hun fundamentele rol in duurzame ontwikkeling en vredesopbouw. Met huidige programma's die streven naar het opschalen van landrechtenregistratie (o.a. Land-at-Scale van RVO⁷) is het cruciaal dat de overheid op deze vraagstukken een *rechtvaardig, inclusief* en *duurzaam* beleid voert. Aanbevelingen om daaraan bij te dragen:

- Voer een beleid waarin de bescherming van de landrechten van *de meest kwetsbaren* zoals vluchtelingen en gemeenschappen die hen opvangen, inheemse bevolkingsgroepen, mensen met een handicap, en vrouwen gewaarborgd is. Dit is in lijn met de kern van belangrijke beleidsdocumenten en richtlijnen⁸ rondom landrechten die zich richt op het erkennen van verschillende bestaande rechten en de *actieve participatie en betrokkenheid van gemeenschappen en individuen* zodat zij met kennis van zaken en in vrijheid beslissingen kunnen nemen met betrekking tot hun rechten. De naleving van de VGGT en FPIC richtlijnen door overheden op alle niveaus is hierin van groot belang. Deze richtlijnen worden meer en meer aangehaald, maar het is de vraag hoe serieus de rechten van de meest kwetsbaren worden genomen wanneer er grote en machtige spelers in het spel zijn. Overheden zouden scherper ter verantwoording gehouden moeten worden op de VGGT en FPIC waar ze zich aan geëngaat hebben.
- Breid de steun aan landen die *vluchtelingen in de regio* opvangen uit en de landen van oorsprong waar vluchtelingen weer naar terugkeren. Ontheemding -steeds meer aangejaagd door de effecten van klimaatverandering- creëert complexe situaties rondom land -en eigendomsrechten. Wanneer het beleid is om opvang in de regio aan te moedigen, vereist dit ook specifieke aandacht en ondersteuning voor de landen die daardoor worstelen met landrechten en landgebruik voor vluchtelingen en de gemeenschappen die hen opvangen.
- Focus op *conflictpreventie* en *lokale capaciteit voor conflictbemiddeling*. Draag bij aan het vergroten van de capaciteit van gemeenschappen op lokaal niveau om (land-) conflicten op te lossen. Dit zal de voorwaarden voor een vreedzame en solidaire samenleving verbeteren. Dit doet ZOA o.a. door de vorming van Vredescomités voor Verzoening (PRC's) en Comités voor het Beheer van Natuurlijke Hulpbronnen (NRMC's)⁹.
- *Integreer landrechtenregistratieprogramma's met climate smart landgebruik programma's* voor een grotere impact op lokale gemeenschappen die direct afhankelijk zijn van land voor hun levensonderhoud. Een duurzame toekomst voor deze gemeenschappen kan alleen worden bereikt indien landrechten en landgebruik voor voedselzekerheid worden geïntegreerd zodat de mensen hun bestaansmiddelen kunnen verbeteren in een veilige, conflictvrije omgeving. Dit vereist niet alleen een integratie van landrechten en benaderingen voor levensonderhoud, maar in veel gevallen ook *climate smart* praktijken en het vergroten van de weerbaarheid voor effecten van klimaatverandering. Om hierin te kunnen investeren vereist dit dat mensen landzekerheid hebben.

⁶ <https://weareable.ngo/>

⁷ <https://english.rvo.nl/subsidies-programmes/land-at-scale>

⁸ O.a.: Sustainable Development Goals (SDGs 1.4, 2.3 en 5.a), Voluntary Guidelines for the responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests (VGGT), Free Prior Informed Consent (FPIC), United Nations Declaration on the Rights of Indigenous People (UNDRIP), Pinheiro Principles on Housing and Property Restitution for Refugees and Displaced Persons.

⁹ Van Kooten, D. en Voordewind, J., 2022, "Klimaatverandering, van schaarste tot conflict: Onderzoeksrapport van ZOA. <https://www.zoa.nl/klimaatrapport>